

Літаратуразнаўства

Р. Т. СТАНКЕВІЧ

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА І БЕЛАРУСЬ У ТВОРЧАСЦІ СТЭФАНА ПАПТОНЕВА

Стэфан Паптонеў — адзін з тых, хто пачаў адкрываць сучаснаму балгарскаму чытачу беларускую літаратуру. У яго перакладзе творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка, Ніла Гілевіча, Рыгора Барадуліна, Петруся Макаля, Анатоля Вярцінскага, Валянціна Лукшы ўпершыню загучалі на балгарскай мове. С. Паптонеў унёс таксама важкі ўклад ў распрацоўку беларускай тэматыкі ў сучаснай балгарскай літаратуры. З цікавасцю былі сустрэты ў Балгарыі яго «беларускія» кнігі, яго дыялогі-развагі з легендарным камандзірам партызан Ушаччыны Уладзімірам Лабанком і пісьменнікам Васілём Быкавым, яго эсэ, прысвечанае стагоддзю з дня нараджэння народных паэтаў Беларусі Янкі Купалы і Якуба Коласа.

Балгарскі пісьменнік вядомы ў Беларусі сваімі вершамі, якія неаднойчы друкаваліся ў рэспубліканскай перыёдыцы, артыкуламі аб Янку Купалу і аб сучаснай беларускай вясковай прозе, эсэістычна-публіцыстычнай кнігай «Беларусь — белая балада»¹.

Калі гаварыць аб жанравай спецыфіцы гэтага твора, то нялёгка яе азначыць, бо перад намі не проста цікавыя запіскі падарожніка, не дабротны нарыс журналіста аб незнаёмай для яго народа краіне, а хутчэй за ўсё своеасаблівае эсэ, якое ўзнікла на стыку паэзіі, прозы і публіцыстыкі. Мастацкія вартасці «Беларусі — белай балады» відавочныя. Не выпадкова вядомы балгарскі літаратуразнавец Сімеон Хаджыкосеў дае ёй высокую адзнаку, называючы «адной з самых цікавых кніг аб Савецкай краіне, напісаных у нас»².

І сапраўды, з першых жа старонак захоплівае ўсхваляванае апавяданне пісьменніка аб мінулым і сучасным Беларусі, аб яе гарадах і сёлах, аб яе людзях, эмацыянальны і напружаны стыль яго пісьма. З першай жа старонкі разумееш, што аўтар сэрцам дакрануўся да гісторыі гэтай зямлі, пранікся яе сённяшнімі клопатамі і памкненнямі. Балгарскаму пісьменніку ўдалося «адчуць сваім сэрцам, што гэта за народ» — беларусы. Для гэтага яму не спатрэбілася вывучаць тоўстыя «тамы акадэмічных выданняў». Не спатрэбілася яму і запісная кніжка: ўсё бачанае назаўсёды запала ў душу.

«А для чаго запісваць лічбу, калі фашысты спалілі Хатынь? Гэта здарылася 22 сакавіка. Гэта здарылася ў той дзень, калі ў нас, у Балгарыі, прылятаюць першыя буслы, калі мы дорым сябрам на шчасце «мартеницы». Менавіта у гэты дзень фашысты спалілі Хатынь. «Загінулі і тыя, хто не паспеў нарадзіцца, таму што згарэлі іх бацькі. Загінулі цэлыя сем'і, быў перарваны вечны бег крыві па жылах родавага дрэва, — гэтыя словы С. Паптонеў напіша, успамінаючы сваю першую сустрэчу з Хатынню. — Я чуў голас званаў Хатыні ў той марозны студзенскі дзень тысяча дзевяцьсот шэсцьдзсят дзевятага года... Упершыню...

Гэта слова тут вельмі дарэчы, паколькі мемарыял тады яшчэ не быў адкрыты, адкрыццё адбылося ў ліпені таго ж года... У той марозны дзень ужо гучалі званы Хатыні, яны б'юць набатам і сёння — яшчэ мацней, чым тады, — вы чуеце?»³

Паэтычную эстафету паптонеўскай беларускай «балады» прыняла яго новая паэма «Беларуская восень»⁴. У мастацкую фэбулу паэмы, разам з расказам аб днях «жалезнай блакады», аб трагедыі нявінных ахвяр і гераічных подзвігаў мужных сыноў народа, аўтар уводзіць вобраз немкі Вільмы. Яна разам з усімі глядзіць дакументальны фільм па сцэнарыі Анатоля Вялюгіна «Балада мужнасці і любві». Кожны кадр выклікае ў душы маладой жанчыны сардэчны ўзрыў гневу. «Няпраўда, — у адчаі плача Вільма. — Няпраўда, што гэтыя «чорныя птушкі», з якіх сыплюцца «жалезныя яйкі», якія падаюць на дзяцей пад страхой з чырвоным крыжам, ідуць з яе радзімы». «Так было, юнге медхен, гэта суровая праўда, — адказвае ёй паэт. — Кадры дакументальныя — не сентыментальныя».

С. Паптонеў не імкнецца суцяшаць сваю спадарожніцу. Тут, у раённым цэнтры Ушачы, у «сталіцы партызанскага краю», дзе праўда жывая «бінтамі старонкі разгортвае», дзе «белых шкідэтаў балючая песня вітае» ў народнай памяці, «між асенніх галінак, жахам прасвечаных», Вільма павінна выплакаць усе салёныя слёзы, яна павінна зразумець: так было! Гэта праўда, суровая праўда!

«Беларуская міфалогія» — такой была першая назва паэмы, якая пісалася некалькі гадоў (верасень 1976 — верасень 1979). Забойства бязвінных дзяцей Бацькі Міная, прагляд фільма, узрыў, плач немкі Вільмы, белыя косці герояў легендарнага «Прарыва» — усё гэта складае эмацыянальнае ядро паэмы, народжанай на беларускай зямлі, і яе герой — народ, які выстаў у цяжкую гадзіну фашыскай акупацыі і перамог.

У пасляслоўі да паэмы аўтар піша: няхай яе легендарнае жыццё пачнецца там, дзе жывуць былыя партызаны — удзельнікі «Прарыва» фашыскай блакады ў лясах Ушаччыны, няхай яе першымі чытачамі стануць гэтыя людзі, і калі яна вытрымае адказны экзамен на праўду, няхай «ракою далей пойдзе па свеце». Упершыню надрукаваная ва ўшацкай раённай газеце, паэма С. Паптонева пайшла па свеце, як рака, прымаючы ў свае воды новыя прытокі. З кожным новым выданнем, а выдаецца яна ўжо пяты раз (тры разы ў Балгарыі і два ў Беларусі), паэт пашырае яе мастацка-паэтычны і ідэйна-змястоўны дыяпазон, уключаючы новыя эпізоды. Змянялася і сама назва — «Беларуская міфалогія» стала «Беларускай паэмай» — потым — «Беларускай восенню». Але заўсёды нязменным заставалася адно — жывая, асабістая прыналежнасць да гістарычнага лёсу братняга беларускага народа.

У апошнім беларускім выданні кнігі (Мінск, 1985) у цыкл «Вяртанне» разам з паэмай «Беларуская восень» перакладчыкі не выпадкова ўключылі вершы са зборніка «Пасля ўрачыстасцяў» («Бласлаўленне», «Хлеб», «Акоп») і публіцыстычную паэму «Экскурсаводка з Хатыні». Гэта паэма, своеасаблівы паэтычны рэпартаж, з'яўляецца, на наш погляд, арганічным працягам «беларускіх» (паэтычных, публіцыстычных) твораў С. Паптонева. Тут, як і раней, звяртаючыся да падзей мінулага, балгарскі пісьменнік засцерагае ад паўтарэння крываваўх урокаў, ад самой магчымасці новай, тэрмайдзернай катастрофы, ад таго, што «цэлы сусвет у Хатынь ператварыцца можа за імгненне». І ў імя мірнага будучага ён звяртаецца з заклікам да ўсіх на зямлі.

Як ужо адзначалася, «Беларусь — белая балада» — твор своеасаблівы ў жанрава-кампазіцыйных адносінах: «На кожнай старонцы проза перамяжваецца з паэзіяй. І калі ў праявічай частцы кнігі С. Паптонева шмат паэзіі, адчуваецца абвастрэнне асабістых адносін аўтара да таго, аб чым ён піша, то яго вершы поўныя востра пастаўленых праблем нашага часу»⁵.

Перакладчыкі Рыгор Барадулін і Ванкарэм Нікіфаровіч удумліва, з веданнем справы падыйшлі да твораў балгарскага калегі. Яны здолелі адэкватна перадаць «дух» арыгінала, асабліва ў яго паэтычнага стылю: метафорыку фразы, настрой і рытміку. З усіх «беларускіх» твораў С. Паптанева перакладчыкі выбралі цікавае для свайго чытача, выбралі і кампазіцыйна па-новаму аб'ядналі іх у адно цэлае, у адну кнігу. Яны глыбока праніклі ў ідэйна-мастацкую сутнасць паптанеўскай «балады», аб чым сведчаць словы аднаго з перакладчыкаў: «Думаючы аб Балгарыі, заставаючыся верным сынам сваёй радзімы, Стэфан Паптанеў напісаў ухваляваную і шчырую кнігу пра Беларусь»⁶.

Аб чым бы ні пісаў балгарскі пісьменнік, ён ўсё прапускае праз прызму свайго асабістага вопыту; у кожным выпадку шукае асацыятыўнай аналогіі з тым, што перажыў сам, яго народ. Дарагія кожнаму беларусу радкі з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля»: «Мой родны кут, як ты мне мілы, забыць цябе не маю сілы» напамінаюць яму блізкія сэрцу кожнага балгарына радкі Івана Вазова: «Питат ли ме зората ме й огряла първи път».

З творчасцю Янкі Купалы, якая напамінае С. Паптаневу акрыленую лірыку балгарскага паэта-рэвалюцыянера Хрыста Боцева, ён знаёміцца яшчэ да свайго першага падарожжа па купалаўскім мясцінам Беларусі. «Я сустрэўся з паэтам у нас, у Балгарыі,— піша С. Паптанеў.— Мне папалася ў рукі газета «Литературен глас», якая і пазнаёміла мяне з творчасцю Янкі Купалы»⁷.

Тонкі псіхолаг, балгарскі пісьменнік выказвае цікавыя думкі аб сваёй асабістасці творчага працэсу Янкі Купалы, падкрэсліваючы, што «ён свядома не ўскладняе мастацкія сродкі, каб яго творчасць стала часткай дыхання прыгожай беларускай прыроды, гукам ветру, кропляй вады яе рэк і азёр, у якіх адлюстроўваецца неба і душа яго народа... па-пушкінску адмаўляецца ад непатрэбнага ўскладнення формы верша, каб размаўляць не самому з сабою, а са сваім народам. І ў вялікай радасці, і ў бядзе»⁸. Менавіта ў гэтым С. Паптанеў бачыць «ключ да разумення» жыцця і творчасці Янкі Купалы.

Даследаванне творчай манеры С. Паптанева дае нам падставы адзначыць яго зайздросную назіральнасць. І яшчэ адна, вельмі важная рыса творчасці С. Паптанева — ярка акрэсленае актыўнае дачыненне да ўсяго, аб чым ён апавядае. Усе яго творы аб Беларусі асветлены асабістай аўтарскай памяццю. Жыццё і лёс Балгарыі пераклікаюцца ў яго расказе з жыццём і лёсам Беларусі, і гэта яшчэ больш узмацняе эмацыянальнае ўражанне.

¹ Паптанеў С. Навучыўся я слоў беларускіх ад маці // Літаратура і мастацтва. 1982. 2 июля; Паптанеў С. Крыніца, што адлюстроўвае душу народа // Далягяды. Мінск, 1982; Паптанеў С. Беларусь — белая балада / Пераклад з балгарскай мовы Р. Барадуліна, В. Нікіфаровіча. Мінск, 1979, 1985.

² Хаджикосев С. Белоруссия — бялая балада // Работническо дело. 1971. 21 янв.

³ Паптанеў С. Абмен падарункамі // Балгарская жанчына. 1981. № 11. С. 9.

⁴ Гл.: Станкевіч Р. Паэтычная эстафета // Літаратура і мастацтва. 1983. 29 красавіка.

⁵ Станкевіч Р. «Бярозы, я застаюся вашым палонным» // Неман. 1980. № 11. С. 186.

⁶ Нікіфаровіч В. Дарогі ў шырокі свет. Мінск. 1979. С. 105.

⁷ Паптанеў С. Младостта на столетниците // Септември. 1982. Кн. 5. С. 234.

⁸ Там жа. С. 237.

И. Н. КАРЯСОВА

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ А. Т. ТВАРДОВСКОГО

В речи «Слово о Пушкине», произнесенной в связи со 125-летием со дня смерти поэта, А. Т. Твардовский так охарактеризовал художест-